

Piotr J. Malinowski
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny
Kolegium Językoznawstwa

Autoreferat rozprawy doktorskiej pt.

**Odwołania do technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK)
w podręcznikach do nauki języka angielskiego
wobec oczekiwań nauczycieli**

Promotor: dr hab. Elżbieta Awramiuk, prof. UwB

Promotor pomocniczy: dr Ewa Lewicka-Mroczek

Recenzenci: dr hab. Jarosław Grzegorz Krajka, prof. UMCS
dr hab. Przemysław Damian Krakowian, prof. UŁ

Wstęp

Umiejętność porozumiewania się w językach obcych oraz kompetencje cyfrowe należą do ośmiu tzw. podstawowych kompetencji, uznanych przez ekspertów Komisji Europejskiej za kluczowe w procesie uczenia się przez całe życie (Zalecenie KE 2006: L349/13-14). Zmiany w edukacji związane z rozwojem narzędzi komunikacji globalnej oraz przyrostem tworzonych informacji na niespotykaną dotąd skalę wymagają od nauczycieli i uczących się nieustannego rozwijania kompetencji w obszarze posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (TIK), które stanowią obecnie nieodzowny element rzeczywistości szkolnej. Dotyczy to także skutecznego nauczania i uczenia się (N/U) języków obcych. Wprawdzie badania nad przyrostem wiedzy językowej w procesie N/U z wykorzystaniem TIK przynoszą niejednoznaczne wyniki (zob. np. Topol 2003: 99-100, Gajewska-Dyszkiewicz i in. 2015), to jednak pozytywny wpływ technik komputerowych na motywację uczących się nie budzi wątpliwości (Kurek 2008: 99), co potwierdzają rezultaty wielu badań (np. Osuna i Meskill 1998, Fotos 2004, Olszak 2015). Ponadto TIK poszerza możliwości rozwijania autonomii ucznia (Bandura 2007), gdyż dostęp do elektronicznych źródeł informacji za pośrednictwem Internetu stwarza wszystkim stronom procesu dydaktycznego idealne wręcz warunki do pracy autonomicznej.

Korzystanie z zasobów sieci może promować niezależność uczniów, jak zauważają Krajka i Grudzińska (2002), ze względu na umożliwienie im pracy we własnym tempie, na materiałach, które sami wybiorą, dając im różnorodność, której nigdy nie zapewni podręcznik, i oferując atrakcyjne i interaktywne środowisko uczenia się. Dydaktyka wspomagana komputerem może także znacznie poszerzyć możliwości uczniów w procesie samokształcenia (por. Kurek 2008: 98), ponadto sprzyja promowaniu i wzmacnianiu „postaw podmiotowych i autonomicznych u uczących się, w drodze ich współpracy z osobą nauczającą i innymi uczącymi się” (Wilczyńska i in. 2002: 331). Jak podkreśla John Hattie (2009: 220-228), stwarzanie sytuacji, w których to uczeń przejmuje kontrolę, skutkuje zwiększeniem efektywności procesu N/U.

Cel rozprawy i motywy wyboru problematyki badawczej

Nadrzędnym celem podjętego badania jest zdiagnozowanie roli, jaką w analizowanych podręcznikach pełnią odniesienia do TIK, i zestawienie uzyskanych rezultatów z oczekiwaniami nauczycieli. Realizacji celu głównego służy wyznaczenie celów szczegółowych. Pierwszy z nich to usystematyzowanie i scharakteryzowanie rodzajów odwołań do TIK. Drugim celem jest określenie potencjału podręcznikowych zadań zawierających bezpośrednie odwołania do TIK do rozwijania kompetencji komputerowo-informacyjnych (KI) uczniów oraz ich autonomii. Trzeci cel zakłada skonfrontowanie uzyskanych danych z przekonaniem nauczycieli w tym zakresie. Koncepcja pracy opiera się na założeniu, że proponowane przez autorów kursów języka angielskiego zadania zawierające bezpośrednie odwołania do TIK niosą ze sobą potencjał do rozwijania kompetencji komputerowo-informacyjnych uczniów, co w konsekwencji może mieć także przełożenie na wspieranie ich autonomii.

Głównym powodem podjęcia tematu pracy doktorskiej było zainteresowanie efektami reformy szkolnictwa przeprowadzonej w roku 2016, skutkującej koniecznością stworzenia nowych podręczników glottodydaktycznych dla klas VII i VIII szkoły podstawowej. W momencie rozpoczęcia badań publikacje te stanowiły nowy, nieprzebadany empirycznie materiał.

Podręczniki do nauki języka angielskiego stanowią przedmiot licznych badań empirycznych i analiz teoretycznych przeprowadzonych przez polskich filologów w XXI wieku (m.in. Metera 2000; Łuczak-Łomża i Metera-Debaene 2002; Aleksandrowicz-Pędich 2003; Komorowska 2003; Metera-Debaene 2003; Bandura 2007; Habrat 2008; Drożdżał-Szelest 2010; Ellis 2010; Pawlak 2010; Sobkowiak 2010; Olpińska-Szkiełko 2013; Król-Gierat

2014; Derenowski 2015; Majer 2016). Przegląd literatury przedmiotu w tym zakresie zdecydował o słuszności podjęcia tematu roli odwołań do TIK w podręcznikach, stanowiącego jak dotąd swoistą *terra incognita*. Podręcznikowe odniesienia do TIK nie figurują także wśród licznych kryteriów ewaluacji materiałów glottodydaktycznych zaproponowanych przez Aleksandrę Łuczak-Łomżę i Ewelinę Metera-Debaene (2002: 7-8) oraz Monikę Kusiak-Pisowacką (2015: 70-71). Z racji tego, że podręczniki pozostają niezmiennie podstawowym materiałem glottodydaktycznym na lekcjach języka angielskiego w Polsce, szczególnie w odniesieniu do nastolatków (Paczuska i in. 2014 oraz Muszyński i in. 2015), podjęcie analizy nowych podręczników w kontekście TIK miało na celu wypełnienie luki badawczej.

Próba badawcza

Materiał badawczy do ewaluacji podręczników stanowiła cała ich „populacja”, czyli 15 dostępnych na rynku podręczników do nauki języka angielskiego w klasach VII-VIII szkoły podstawowej (łącznie 8 serii wydawniczych), które zostały dopuszczone do użytku od roku szkolnego 2017/2018. Badaniem nie została objęta ich obudowa metodyczna (zeszyty ćwiczeń, płyty CD audio i CD-ROM), poza wybranymi fragmentami poradników metodycznych. Przedmiot zainteresowania stanowił wyłącznie podręcznik jako środek dydaktyczny, do którego uczniowie mają dostęp zarówno w szkole, jak i w domu.

Dobór nauczycieli do badania został przeprowadzony zgodnie z zasadą typowego doboru próby (ang. *typical sampling*), polegającą na selekcji uczestników badania pod względem porównywalnego doświadczenia w materii badanych zjawisk. Oznaczało to implementację doboru wygodnego (wyboru uczestników ze względu na ich dogodną dostępność i bliskość; ang. *convenience sampling*) oraz doboru celowego (wskazywania respondentów spełniających subiektywnie dobrane cechy charakterystyczne; ang. *purposive sampling*; Cohen i in. 2007: 113-115). W efekcie wywiady przeprowadzono z 12 nauczycielami białostockich szkół podstawowych.

Opis badań

Badanie składało się z czterech etapów. W **I etapie** przeprowadzono badanie ilościowe odwołań do TIK, które pozwoliło wskazać książki i ich serie o największym nasyceniu treściami technologicznymi. **II etap** obejmował analizę materiału ilościowego (treści poleceń do zadań oraz instrukcji w przewodnikach metodycznych). W efekcie, na bazie teorii ugruntowanej (Glaser i Strauss 1967), skonstruowano dwie tabele specyfikacyjne. Każda z nich

zbudowana została z odpowiednich deskryptorów, które uszeregowano, przypisując im wartości na skali punktowej od 1 (najniższa) do 5 (najwyższa). Siedem kategorii ewaluacyjnych dotyczących potencjału do rozwijania kompetencji KI zastosowano w zgodzie z typologią CIL¹ (Sijko i in. 2014). Do stworzenia siedmiu kategorii ewaluacyjnych odnoszących się do zbadania potencjału podręczników do wspierania autonomii posłużono się autorskim konstruktem opartym zarówno na strategicznym podejściu do nauczania języków obcych, jak i na wynikach ścisłej analizy nowej podstawy programowej (Akty prawne – PP 2017: 8, 25, 38). Tabele specyfikacyjne wykorzystano w trakcie **III etapu**, podczas analizy jakościowej zadań zawierających bezpośrednio odwołania do TIK. Przyznając każdemu zadaniu punkty w każdej kategorii, oszacowano potencjał zadań objętych badaniem do wspierania rozwoju zarówno kompetencji KI uczniów, jak i ich autonomii. Badanie zakończył **IV etap**, w którym przeprowadzono częściowo ustrukturyzowane wywiady pogłębione. W trakcie wywiadów zebrano opinie nauczycieli na temat zależności między odwołaniami *explicite* do TIK w wykorzystywanych przez nich podręcznikach a rozwijaniem kompetencji KI oraz wspieraniem rozwoju autonomii uczniów.

Struktura rozprawy

Praca składa się z trzech rozdziałów teoretycznych, rozdziału wprowadzającego do badań własnych oraz dwóch rozdziałów analitycznych.

Rozdział I poświęcony jest rozważaniom terminologicznym na temat podręczników i zawiera historyczny przegląd literatury polsko- i anglojęzycznej na ten temat. Przedstawiono w nim również rolę nowoczesnego podręcznika we współczesnej edukacji językowej i funkcje, jakie powinien spełniać. Następnie zaprezentowano procedurę doboru podręcznika do nauki języka obcego, w szczególności sposoby podejmowania przez nauczycieli kluczowych decyzji dotyczących wyboru podręcznika. Rozdział kończy ściśle związany z tym tematem opis metod badań podręczników, ze szczególnym uwzględnieniem najnowszego dorobku polskich językoznawców w zakresie metodologii analiz materiałów glottodydaktycznych do nauki języka angielskiego.

Rozdział II zawiera rozważania na temat współczesnego społeczeństwa cyfrowego, najmłodszych jego przedstawicieli objętych systemem oświaty oraz współczesnych koncepcji w nauczaniu, takich jak konstruktywizm, koneksjonizm i konektywizm. Z kolei opis terminologii TIK stanowi wstęp do omówienia pojęcia kompetencji komputerowo-

¹ CIL – kompetencje komputerowe i informatyczne (ang. *Computer and Information Literacy*).

informacyjnych. Omówienie zastosowania TIK ogólnie w dydaktyce poprzedza analizę korzyści płynących z zastosowania technologii cyfrowych w procesie N/U języków obcych, głównie związanych ze zwiększaniem autonomizacji pracy ucznia.

Rozdział III opisuje rolę technologii informacyjno-komunikacyjnych w glottodydaktyce umiejscowionej w polskich realiach. Zaprezentowano w nim sposoby wykorzystania technologii w nauczaniu obcojęzycznym, wykazując korzyści z zastosowania TIK w glottodydaktyce. Przegląd programowych zapisów dotyczących miejsca i roli technologii w nauczaniu języków obcych na przestrzeni ostatniego ćwierćwiecza stanowi niezbędny kontekst dla charakterystyki badań nad wykorzystaniem TIK na lekcjach języka angielskiego w polskiej szkole. Natomiast szczegółowy bilans najnowszych zapisów ministerialnych obowiązujących na II etapie edukacji szkolnej pozwala wskazać rolę podręcznika w zachęcaniu do nauczania języków obcych za pomocą TIK. Przedstawione następnie wyniki kwerendy na temat szeregu badań przeprowadzonych w drugiej dekadzie XXI wieku w polskich szkołach są przyczynkiem do próby zbudowania obrazu dotychczasowej obecności TIK na lekcjach języka angielskiego w naszym kraju.

W rozdziale IV scharakteryzowano przyjętą metodologię badań. Opisano w nim przedmiot i cele badań (wraz z charakterystyką operacjonalizacji przyjętego w pracy konstrukt „TIK”), a także problemy i pytania badawcze, zasady doboru podręczników i nauczycieli, a także autorskie narzędzia badawcze w postaci tablic specyfikacyjnych i arkusza wywiadu. Rozdział kończy szczegółowe omówienie zastosowanej procedury badawczej (istotne w związku z jej wieloetapowym i wieloaspektowym charakterem) oraz krótki opis ograniczeń, jakim badanie podlegało.

W rozdziale V omówiono rezultaty analizy podręczników. Dane ilościowe obrazujące stopień nasycenia podręczników treściami nawiązującymi *implicite* i *explicite* do TIK uzyskano w wyniku przeprowadzenia pomiaru liczby odwołań do TIK. Bilans ćwiczeń podręcznikowych zawierających bezpośrednio odniesienia do technologii stanowił punkt wyjścia dla ich jakościowej ewaluacji. W oparciu o literaturę i analizę wymagań zawartych w aktualnej podstawie programowej (PP 2017) założono, że w nowych podręcznikach odwołania do TIK stanowią ich nieodzowny komponent, który umożliwia wzmocnienie kompetencji KI uczniów, co wpływa na wspomaganie rozwijania autonomii uczniów. Takie założenia doprowadziły do sformułowania głównego pytania badawczego: „Czy i w jakim stopniu odwołania do TIK w podręcznikach wspomagają nauczycieli w rozwijaniu zarówno autonomii, jak i kompetencji KI uczniów?”.

Analiza jakościowa oraz ilościowa uzyskanych danych doprowadziła do odpowiedzi na następujące szczegółowe pytania badawcze:

1. Jakiego rodzaju odwołania (*explicite* czy *implicite*) występują w analizowanych seriach podręczników?
2. Która seria podręczników zawiera najwięcej odwołań do TIK?
3. Czy odwołania *explicite* do TIK zawierają potencjał sprzyjający rozwojowi autonomii uczniów?
4. Która seria podręczników wykazuje największy potencjał do rozwijania autonomii uczniów przy użyciu zadań zawierających odwołania *explicite* do TIK?
5. Czy odwołania *explicite* do TIK zawierają potencjał sprzyjający rozwojowi kompetencji komputerowych i informacyjnych uczniów?
6. Która seria podręczników wykazuje największy potencjał do rozwijania kompetencji KI uczniów przy użyciu zadań zawierających odwołania *explicite* do TIK?

Rozdział VI zawiera wyniki pogłębionej analizy wypowiedzi nauczycieli białostockich szkół podstawowych dotyczących opinii na temat jakości odwołań do TIK w wykorzystywanych przez nich podręcznikach, a także roli tych odwołań i ich przydatności w nauczaniu obcojęzycznym. W ramach kontynuacji zagadnień związanych z celem głównym szukano w nim odpowiedzi na następujące szczegółowe pytania badawcze:

7. Jakie są oczekiwania nauczycieli wobec zastosowania TIK w podręcznikach?
8. Czy nauczyciele korzystają z odwołań do TIK w podręcznikach?
9. Jaka jest opinia nauczycieli na temat odwołań *explicite* do TIK w podręcznikach?
10. Jaka jest opinia nauczycieli na temat zależności między odwołaniami *explicite* do TIK w podręcznikach a rozwijaniem autonomii uczniów?
11. Jaka jest opinia nauczycieli na temat zależności między odwołaniami *explicite* do TIK w podręcznikach a rozwijaniem kompetencji komputerowo-informacyjnych uczniów?

Zakończenie przynosi wnioski płynące z przeprowadzonych badań. Rezultatem podjętych rozważań jest także zaprezentowanie szeregu rozwiązań dydaktycznych, które mogą znaleźć zastosowanie zarówno wśród nauczycieli, jak i twórców podręczników.

Rezultaty badań własnych

Wyniki badania podręczników wskazują na zadowalający poziom potencjału zadań objętych analizą do rozwoju autonomii uczniów, a w zakresie rozwijania kompetencji KI – na poziom umiarkowany. Zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku potencjalny rozwój nie ma wszechstronnego charakteru, na co wpływ ma przede wszystkim nierównomierny nacisk na poszczególne kategorie ewaluacyjne. Z kolei respondenci wywiadów w większości dostrzegają w zadaniach objętych analizą możliwości rozwoju autonomii swoich podopiecznych. Wspieranie kompetencji KI uczniów nie należy według nauczycieli do kanonu treści nauczanych podczas lekcji języka angielskiego, tym bardziej że w opinii wielu uczących nastolatki prezentują na ogół zadowalający poziom w tej dziedzinie.

Pierwszy cel pracy zakładał kategoryzację i scharakteryzowanie rodzajów odwołań do TIK występujących w badanych podręcznikach. W wyniku analizy materiałów wyekscerpowano wszystkie odniesienia do technologii i podzielono je na dwie kategorie. Odwołania bezpośrednie (*explicite*) to wszelkie polecenia odwołujące się do wykorzystania narzędzi TIK, np. „znajdź w Internecie”, „nagraj vloga”, „stwórz prezentację multimedialną” itp. Natomiast przez odwołania pośrednie (*implicite*) należy rozumieć przykłady wzmiankowania wszelkiego rodzaju narzędzi TIK bez jednoznacznego polecenia wykorzystania ich, np. „napisz e-maila w zeszycie”, a także użycie słownictwa powiązanego z TIK, takiego jak nazwy urządzeń (np. *laptop, tablet*) bądź czynności (np. *surfing the net, chatting online*) w tekstach dotyczących N/U np. gramatyki lub czytania ze zrozumieniem. Przeprowadzone badania ukazują stopień nasycenia analizowanych podręczników tematyką, leksyką oraz rodzajem zadań pisemnych i źródeł tekstów pisanych związanych z TIK. Uzyskane w badaniu ilościowym dane liczbowe wskazują na przeciętny poziom technologicznej aktualności podręczników.

W 14 z 15 przebadanych podręczników odnotowano zarówno odwołania *explicite*, jak i *implicite* do TIK. Z racji charakteru odniesień implicytnych ich liczba znacznie przewyższa liczbę odwołań bezpośrednich. Obydwie wartości liczbowe nie pozostają ze sobą w żadnym jednoznacznym związku. Poziom nasycenia odwołaniami *implicite* do TIK nie ma przełożenia na poziom nasycenia odwołaniami *explicite* do technologii cyfrowych. Fakt, że w podręczniku znajduje się wiele pośrednich odniesień do TIK (głównie w postaci zasobów leksykalnych zawartych w opisach rzeczywistości, wypowiedzi pisemnych i źródeł tekstów pisanych), nie oznacza, że dzięki zadaniom z podręcznika uczeń częściej zastosuje te narzędzia pracy. Wśród form pisemnych dominuje e-mail, jednak uczniowie otrzymują zazwyczaj polecenie napisania takiego listu w zeszycie.

Najwyższym odsetkiem obydwu rodzajów odwołań do TIK charakteryzuje się seria *Flash*. Drugą pod tym względem jest – tego samego autorstwa – seria *Smart Time*. W obydwu seriach dane liczbowe znacznie przewyższają parametry pozostałych serii.

Drugi cel badań obejmował określenie potencjału podręcznikowych zadań zawierających bezpośrednie odwołania do TIK do rozwijania autonomii uczniów oraz ich kompetencji komputerowo-informacyjnych (KI).

Wartość ogólnej średniej arytmetycznej wszystkich zadań ($\bar{x}=3,74$; 69% maksymalnej oceny) przy relatywnie wysokim odchyleniu standardowym całej populacji średnich wyników ($\sigma=1,12$) oraz ogólnej medianie ($Me=3,5$) mogą świadczyć o dość dużym potencjale do rozwijania autonomii uczniów w grupie zadań z bezpośrednimi odwołaniami do TIK. Sześćdziesiąt pięć (46%) z łącznej liczby stu czterdziestu przeanalizowanych zadań z wyraźnymi odniesieniami do TIK zawiera potencjał do rozwijania autonomii uczniów w wysokim stopniu. Niemniej jednak ponad połowa zadań (75 – 54% ogółu) nie spełnia wymogów zawartych w tablicach specyfikacyjnych w stopniu umożliwiającym stwierdzenie, że odwołania *explicite* do TIK zawierają potencjał sprzyjający rozwojowi autonomii uczniów.

Najlepsze wsparcie nauczyciela we wszechstronnym rozwijaniu wszystkich aspektów autonomii uczniów za pomocą zadań z odwołaniami *explicite* do TIK zapewnia seria *English Class*. Poziom 70% najwyższej możliwej oceny został osiągnięty przez dziesięć podręczników (wszystkie serie oprócz *Flash* i *Smart Time*), co stanowi prawie trzy czwarte (71%) wszystkich analizowanych w tym badaniu książek. Równomierny rozkład średnich ocen w poszczególnych kategoriach ewaluacyjnych w przypadku niemal każdego badanego podręcznika wskazuje na prawdopodobieństwo wszechstronnego rozwoju poszczególnych badanych aspektów. Na tej podstawie można stwierdzić, że przeważająca większość nowo powstałych podręczników do nauki języka angielskiego w klasach VII-VIII szkoły podstawowej stwarza warunki do wspierania autonomii uczniów za pomocą zadań zawierających odwołania do TIK w stopniu zadowalającym.

Ogólna średnia ($\bar{x}=3,44$) przy relatywnie wysokim odchyleniu standardowym całej populacji średnich wyników ($\sigma=1,13$), ogólnej medianie ($Me=3$) i dominancie ($Mo=3$) mogą świadczyć o umiarkowanym potencjale do rozwijania kompetencji cyfrowych uczniów w grupie analizowanych zadań. Pięćdziesiąt siedem (niepełna 41%) z łącznej liczby stu czterdziestu przeanalizowanych zadań z bezpośrednimi odniesieniami do TIK spełnia warunek do uznania ich potencjału do rozwijania kompetencji KI uczniów za zadowalający.

Żadna z serii podręczników nie wykazuje potencjału do rozwoju kompetencji KI powyżej średniej we wszystkich siedmiu kategoriach ewaluacyjnych. Jedynie trzy serie (*All Clear*,

English Class i *Teen Explorer*) odnotowują wartości przewyższające średnią w pięciu aspektach. Nie wszystkie kategorie ewaluacyjne są obserwowalne w równym stopniu, co hipotetycznie przekłada się na niejednorodny rozwój wszystkich kompetencji KI. Analizowane zadania wykazują największy potencjał do rozwijania kompetencji KI w dwóch kategoriach: tworzenia informacji oraz przekształcania informacji.

Wśród najwyższej ocenionych pięćdziesięciu siedmiu zadań przeszło 75% (43) polegało na wykorzystaniu prac projektowych. Te dane potwierdzają wysokie prawdopodobieństwo rozwijania kompetencji cyfrowych uczniów, jakie niesie za sobą stosowanie tzw. metody projektu.

Jednoznaczne wskazanie jednej serii podręczników, która stanowi potencjalnie najlepsze narzędzie do rozwijania kompetencji KI, jest bardzo trudne.

Dwie serie podręczników – *All Clear* i *English Class* – wyrastają ponad średni poziom wyznaczony przez wszystkie książki objęte badaniem. Wraz z najwyższymi wartościami średnich ocen i dominant oraz wysokimi medianami obydwie serie cechują się najwyższymi odsetkami najlepiej ocenionych zadań ($\bar{x} \geq 3,5$). Ponadto w tych dwóch seriach odsetek kategorii ewaluacyjnych, w których przyznano maksymalną liczbę punktów, okazał się drugim i trzecim najwyższym.

Dane uzyskane w badaniu nie pozwalają jednoznacznie i definitywnie stwierdzić, który podręcznik stanowi najlepsze narzędzie do rozwijania autonomii uczniów i ich kompetencji cyfrowych za pośrednictwem odwołań do TIK. Pomimo to z pewnością można uznać, że nie jest nim *Citizen Z 7* ze względu na brak bezpośrednich odwołań do TIK.

Wyniki badań potwierdzają sprawdzoną regułę, wedle której „więcej” wcale nie jest równoznaczne z „lepiej”. Wysokie wartości liczby odwołań do technologii w podręcznikach są odwrotnie proporcjonalne do potencjału tych podręczników do rozwijania zarówno autonomii uczniów, jak i ich kompetencji KI, czego przykładem są serie *Flash* i *Smart Time*.

Trzeci cel zakładał skonfrontowanie uzyskanych uprzednio danych z przekonaniem nauczycieli w tym zakresie. Każdy z nauczycieli określił swoje preferencje dotyczące zastosowania narzędzi TIK podczas lekcji, co głównie sprowadza się do korzystania z nagrań audio oraz tablicy multimedialnej. Zwolennicy częstszego wykorzystywania TIK na lekcjach stanowili zdecydowaną mniejszość badanych.

Badani nauczyciele nie prezentują wygórowanych oczekiwań wobec odwołań do TIK w używanych przez nich podręcznikach. Nauczyciele oczekują, że w podręcznikach, a także w przewodnikach metodycznych dołączonych do kursów, znajdzie się więcej porad i szczegółowych instrukcji, jak wykonać bardziej złożone prace z wykorzystaniem narzędzi TIK.

Nauczyciele przyznają także, że ćwiczenia z zastosowaniem TIK powinny być zaopatrzone w większą liczbę bardziej precyzyjnych poleceń, tak aby uczeń był w stanie wykonać te zadania samodzielnie. Respondenci wskazywali także na konieczność zamieszczenia wskazówek dotyczących sposobów wyszukiwania inspirujących stron internetowych.

Nauczyciele objęci badaniem korzystają z bezpośrednich odwołań do TIK zawartych w podręcznikach, ale napotykają liczne problemy związane z wykonywaniem tego rodzaju zadań zarówno w szkole, jak i w domu. Najczęściej przywoływanymi ograniczeniami są konieczność prowadzenia lekcji w ścisłej korelacji z materiałem podręcznika (wymuszona przez przymus spełniania wymagań podstawy programowej) oraz niewystarczające zaplecze sprzętowe.

W świetle wypowiedzi badanych nauczycieli można stwierdzić, że prezentują oni w zasadzie pozytywne nastawienie do wykorzystywania narzędzi TIK w nauczaniu języka angielskiego sugerowanych *explicite* w podręcznikach. Pomimo to respondenci wywiadów nie traktują zadań projektowych opartych między innymi na wyszukiwaniu informacji w Internecie i prezentacji rezultatów poszukiwań jako możliwej alternatywy dla sposobów standardowej pracy na lekcji. Wprawdzie prawie trzy czwarte nauczycieli uważa, że lekcje, na których korzysta się z komputerów lub tablicy interaktywnej, są dla uczniów bardziej motywujące, jednak nauczyciele traktują TIK nierzadko jako element dodatkowej „zabawy”, którą można zrealizować dopiero po wystawieniu ocen.

Opinie nauczycieli uzyskane w trakcie wywiadów świadczą o tym, że próbują oni wspomagać rozwijanie autonomii swoich uczniów za pośrednictwem zadań zawierających bezpośrednie odwołania do TIK. Autonomia uczniów jest promowana poprzez zachęcanie do pobierania plików audio do pracy własnej w domu, stosowania metod problemowych poprzez zlecenie samodzielnego wykonywania projektów multimedialnych oraz pozostawienie uczniom wyboru w zakresie wyszukiwanych w Internecie treści i formy danej pracy. Wszyscy respondenci przyznawali, że nigdy wcześniej (przed wywiadem) nie brali pod uwagę zagadnień poruszanych w trakcie rozmów.

Wydaje się, że nauczyciele w niewystarczającym stopniu wykorzystują szansę na rozwój kompetencji KI uczniów za pośrednictwem ćwiczeń objętych badaniem. Nauczyciele nie czują się odpowiedzialni za rozwój tych umiejętności i nie widzą konieczności zwiększenia liczby takiego rodzaju zadań, zarówno podczas swoich zajęć, jak i w ramach pracy domowej, nawet gdy zaobserwują braki uczniów w zakresie niektórych kompetencji KI. Kompetencje KI uczących się są jednak regularnie wzmacniane przez niektórych nauczycieli poprzez pokazanie sposobu i miejsca (witryny wydawnictwa) ściągania plików w formacie mp3, udostępnienie

komputera i projektora w klasie do przedstawienia przygotowanych przez uczniów prezentacji cyfrowych oraz zachęcanie do wyszukania dodatkowych informacji i grafiki w sieci.

Implikacje dydaktyczne i teoretyczne

Implikacje dydaktyczne i teoretyczne dotyczące efektywniejszego wykorzystania podręcznikowych odwołań do TIK w praktyce szkolnej, powstałe na kanwie analizy danych uzyskanych w badaniu, mogą znaleźć zastosowanie zarówno wśród nauczycieli, jak i twórców nowych materiałów glottodydaktycznych.

Pierwszą propozycją jest wykorzystanie w większym stopniu prac projektowych opartych na zastosowaniu TIK, co w dużym stopniu pozwoliłoby na rozwijanie kompetencji cyfrowych i wspieranie uczniów w rozwijaniu autonomii. Metoda projektu może przyczynić się do nauczania krytycznego myślenia i umiejętności rozwiązywania problemów.

Kolejną sugestią jest wprowadzenie w podręcznikach większej liczby poleceń, które zalecają praktyczne wykorzystanie narzędzi TIK, nie tylko do procesu tworzenia prac projektowych, lecz także do wykonywania nieskomplikowanych prac domowych. Zważywszy na fakt, że polecenie napisania maila stanowi niespełna 63% wszystkich zadań polegających na stworzeniu tekstu ze sfery cyfrowej w badanych podręcznikach, można byłoby szerzej wykorzystać zastosowanie poczty elektronicznej do komunikacji z uczniami w języku docelowym, świadomie stosowane już przez troje respondentów wywiadów. Zapewniona w ten sposób możliwość refleksji językowej prawdopodobnie oznacza szansę dla tych uczniów, którzy nie czują się pewnie w sytuacjach komunikacji bezpośredniej, zarówno z powodu braków językowych, jak i cech osobowościowych (por. Warschauer 1996b oraz Kurek 2008: 101). Poza pocztą e-mail wykorzystywaną do komunikacji w języku angielskim należałoby zachęcić uczniów do wymiany opinii poprzez różnego rodzaju narzędzia społecznościowe używane przez nich na co dzień, takie jak czat i forum, za pośrednictwem których uczący się mogliby korespondować między sobą i z nauczycielem. Podobnym pomysłem jest wykorzystanie nieskomplikowanego arkusza kalkulacyjnego, który zawierałby opisowe kryteria oceny (w formie listy kontrolnej) przyjęte przez nauczyciela w porozumieniu z uczniami. Z analizy i interpretacji zadań podręcznikowych objętych badaniem wynika, że uczniowie stosunkowo rzadko zachęceni są do samooceny własnej pracy, szczególnie w przypadku tworzenia wypowiedzi pisemnych. Wspomniane rozwiązanie pozwoliłoby każdemu uczniowi lepiej zrozumieć koncepcję „oceniającego”.

Za wartość dodaną pracy może być uznana możliwość uzupełnienia kryteriów ewaluacji podręczników. Nauczyciele dokonujący wyboru nowych podręczników wieloletnich będą mogli poszerzyć powszechnie stosowane listy ewaluacyjne o nową kategorię – „odwołania do narzędzi TIK”. Włączenie wykorzystanych w badaniu tabel specyfikacyjnych do zestawu narzędzi wyboru podręcznika mogłoby zwiększyć prawdopodobieństwo wybrania lepszego podręcznika, a w konsekwencji – pozwoliłoby na osiągnięcie lepszych efektów nauczania.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza teoretyczna ukazuje zasadność włączania technologii informacyjno-komunikacyjnych w proces edukacji obcojęzycznej za pośrednictwem wciąż wykorzystywanych tradycyjnych podręczników, co może rozwinąć kompetencje KI uczniów i w konsekwencji wspomóc proces autonomizacji ich pracy. Porównanie potencjalnej efektywności danego podręcznika w zakresie rozwijania autonomii i kompetencji KI uczniów za pomocą zadań zawierających odwołania do TIK z wypowiedziami nauczycieli na temat tych zadań wskazuje nie tyle na zaprzepaszczenie tego potencjału, co z pewnością na niewykorzystanie go w pełni.

Współczesny świat nie pozostawia nauczycielom języków obcych wyboru – posiadanie kompetencji w zakresie informacyjno-medialnym jest niezbędne w nauczaniu. Stąd z pomocą mogą przyjść klasyczne podręczniki, stopniowo wprowadzające zasady autonomizacji pracy ucznia, wsparte m.in. szeregiem tzw. zadań projektowych opartych o narzędzia cyfrowe. Tym samym – wciąż pełniąc rolę podstawowego środka dydaktycznego – podręczniki do nauki języków obcych mogą stanowić źródło inspiracji dla nauczycieli. Ponadto podręcznikowe odwołania do TIK otwierają możliwość poszerzenia wiedzy językowej uczniów, uzupełnienia jej nie tylko o najnowsze i – być może – ciekawsze informacje, lecz także o sposoby uczenia się.

Jedną z ról współczesnej edukacji jest tworzenie nowych technik i strategii uczenia się z wykorzystaniem TIK, aby umożliwić uczniom wzięcie odpowiedzialności za swoją naukę poprzez podejmowanie decyzji dotyczących nauczanych treści oraz tworzenie bardziej realistycznych środowisk uczenia się za pomocą Internetu jako źródła materiałów i medium do komunikowania się z innymi. Komputery nie są rozwiązaniem wszystkim bolączek, lecz nieuniknioną alternatywą dla zeszytu i długopisu czy kredy i tablicy. Nie muszą ich zastąpić, ale powinny stanowić równorzędny środek glottodydaktyczny.

10.04.2022 Piotr J. Malinowski